

O HRVATSKOME SLOGU, SLOGOVANJU I SLOGOVNIKU (KRATAK UVOD U SLOGOSLOVLJE)

IZVORNI ZNANSTVENI RAD

UDK 811.163.42'342.7

[HTTPS://WWW.DOI.ORG/10.17234/9789533790121.27](https://www.doi.org/10.17234/9789533790121.27)

Slog se – kao najmanja izgovorna jedinica – treba sustavno proučavati u okviru zasebne jezikoznanstvene (pod)discipline – slogoslovlja. Osnovna pretpostavka za sveobuhvatnu strukturnu i funkcijsku analizu hrvatskih slogova, tj. unutar slogovnih (fonemskih) i međuslogovnih odnosa, jest izradba *Slogovnika hrvatskoga jezika*. U danoj se raspravi najprije daje uvid u narav hrvatskoga sloga i u načela rastavljanja riječi na slogove (slogovanje), a na kraju se iznose neki zaključci koji proistječu iz dosadašnjega rada na *Slogovniku*. Pokazuje se da je znatna količina hrvatskih slogova usko povezana kako s leksičkim značenjima (slogovi-jednosložnice, slogovi-prefiksi) tako i s gramatičkim značenjima (npr. slogovi-nastavci koji tvore cijele nastavačke paradigme). Posebno će mjesto u daljnjem proučavanju slogova (i jezika općenito) imati računalno jezikoslovlje.

Ključne riječi: slog; ritam; slogoslovlje; slogovnik hrvatskoga jezika

1. SLOG

Ako morfologija proučava morfeme, a morfonologija fonemsku strukturu morfema, nije li logično da se podrži ideja slogoslovlja (silabologije) kao jezikoslovne discipline koja bi (sve)obuhvatno proučavala slogove? Jer sve što vrijedi npr. za morfonologiju – da proučava broj fonema ostvaren u morfemu, razmjer između vokala i konsonanata u morfemima raznih tipova i dr. (Muljačić 1972: 162) – vrijedi isto tako, ako ne i više, za slogoslovlje...

Hrvatski naziv *glas* dobro izriče ono što ruska lingvistika naziva *zvuk reči*, a engleska *speech sound*. Naime, *glas* jest zvuk, ali zvuk s pomoću kojega se i u kojem se oblikuje ljudski govor odnosno jezik.¹ Zato upravo *glas* dobro izražava predmet bavljenja kako fonetike tako i fonologije. Jedna – fonetika – vidi glasove (a onda i slogove) kao akustičko-artikulacijsku stvarnost, a druga ih – fonologija – gleda kao idealnu stvarnost koja kao da nema nikakve veze s jezično-govornom materijalnošću (pa se govori o *fonemima* – mentalnim predodžbama glasova).² No sasvim je jasno da su te dvije jezikoslovne discipline najuže

1 Ne treba zaboraviti da Ferdinand de Saussure nije samo suprotstavljao *jezik-sustav (la langue)* i *govor-ostvaraj (la parole)* nego ih je ujedno izvodio iz zajedničke – dublje i obuhvatnije kategorije – *jezične sposobnosti (le langage)*.

2 Shvaćajući glasove kao materijalizacije ili ostvaraje fonema, Anatolij Janovič Šajkevič ističe kako u jezicima postoje stotine glasova, a samo deseci fonema (Šajkevič 2020: 61).

povezane: fonetika bi bez fonologije bila slijepa, a fonologija bi bez fonetike bila prazna (da parafraziram poznatu Kantovu misao iz *Kritike čistoga uma* koja se ticala povezanosti pojmovna i zorova).

Slogovi su, kao i glasovi, jezična univerzalija – postoje u svim jezicima (Šajkević 2020: 45). Upravo se oni, a ne glasovi kao glasovi, smatraju najmanjom artikulacijskom govornom jedinicom. Obično se ističe kako slogovi nisu povezani sa značenjem, ali to je jedna od stvari koju ću u ovoj raspravi pokušati dovesti u pitanje. Vidjet ćemo naime kako slogovnik (popis, razredba i razradba slogova) jasno pokazuje da slogovi čine sustav koji je povezan ne samo s fonemskim i morfemskim sustavom nekoga jezika (u našem slučaju hrvatskoga) nego i s cjelokupnom sferom značenja, osobito gramatičkoga.

Slog uključuje različite stvarnosne protege (fizičke, fiziološke, psihičke, socijalne), a i strukturno je kompleksan: sadrži obvezatnu jezgru (slogotvorni element ili silabem – u pravilu samoglasnik) i neobvezatne rubove-asilabeme – pristup i odstup – kojih su nositelji suglasnici. U generativnoj se fonologiji jezgra i odstup zajednički nazivaju rimom. Ivo Škarić navodi strukturu CVC (konsonant – vokal – konsonant) kao „arhetipski slog“, ali odmah zatim zapravo pobija tu tvrdnju, navodeći da je takav slog u hrvatskome zastupljen samo s 9,3% (Škarić 1991: 328–329). I zaista, realno stanje hrvatskoga slogovlja pokazuje da je tipičan hrvatski slog otvoren, dvočlan i asimetričan,³ sa strukturom CV. Najfrekventniji je hrvatski slog /ma/, a slijede ga /ni/, /o/, /na/, /ra/, /vi/, /po/, /je/, /ti/, /za/. U tome nizu najfrekventnijih – otvorenih – slogova imamo samo jednoga „uljeza“ – zatvoreni slog /naj/ koji po učestalosti dolazi poslije sloga /vi/ (Essert i sur. 2020: 24).

Mnogi fonetičari i fonolozi ističu da su, kad je riječ o frekventnosti pojedinih slogovnih tipova u hrvatskome jeziku, najdominantniji (preko 80%) otvoreni slogovi tipa V, CV, CCV i CCCV (Škarić 1991: 332; Turk 1992; Meštrović i sur. 2015). Razloge tomu možemo tražiti ne samo u povijesti slavenskih jezika, za koje je nekada, otprilike do 12. stoljeća, vrijedio zakon otvorenih slogova (*svaka* je riječ bila izgrađena na tome načelu), nego i činjenicom da je u svima danas poznatim jezicima svijeta aktivno načelo otvorenih slogova, dok su zatvoreni slogovi, ako postoje, uvijek u drugome planu. Nije poznat ni jedan jezik u kojem bi pri strukturiranju slogova prevladavalo načelo zatvorenosti.⁴

Tek novije fonološke teorije počinju shvaćati slog kao jezikoslovni problem koji je povezan s fenomenima kao što su ritam, mora, stopa, metrika (*usp.* Mihaljević 1991; Jelaska 2004; Josipović Smojver 2017; Volenec 2020). Pomalo iznenađuje da se jezikoslovci pritom rijetko pozivaju na višetisućljetnu tradiciju proučavanja ritma u pjesništvu, odnosno stihotvornome stvaralaštvu, odakle generativna fonologija i preuzima svoj metajezik. Ovdje bih upozorio tek na nekoliko momenata.

3 „Jezici vole asimetriju“ (Muljačić 1972: 153).

4 „Stvarno minimalna izgovorna jedinica nije bilo koji slog, nego samo otvoreni: elementi takva sloga maksimalno su sliveni, povezani, što dovodi do snažne izmjene svojstava suglasnika i samoglasnika koji ulaze u dani slog“ (Bondarko 1979: 311). To znači da otvoreni slogovi grade riječ odostraga, od posljednjega samoglasnika: /tu/ → /stu/ → /kstu/ → /kstvu/. Usnenost *u* uvjetuje pousnjenje svih suglasnika koji se na nj naslanjaju. Sasvim je drukčija situacija kad je *u* na početku sloga, tj. kada se slog gradi kao zatvorena struktura: /ut/ → /ust/ (311). S rečenim se slaže činjenica da u havajskome postoje samo V i CV slogovi te da u mnogim jezicima „slogovi nemaju odstup“ (Volenec 2020: 391).

Kao što svi jezici svijeta imaju slogove, tako i svi stihovni sustavi svijeta imaju slogove kao osnovu na kojoj oblikuju pjesme. To znači: različita obilježja sloga – *intonacija* (promjena tona), *kvantiteta* (razlikovanje dugih i kratkih slogova), *silina* (naglašenost – nenaglašenosti), kao i sam *broj slogova*, uvjetuju različite vrste versifikacije (pod čim se razumije način organizacije glasovne supstancije stihotvornoga govora): *melodijsku versifikaciju*, *kvantitativnu (ili metričku) versifikaciju*, *akcenatsku (ili tonsku) versifikaciju* i *silabičku versifikaciju*. Kako je za uspostavljenje stihovnoga ritma nužan ne samo određeni broj slogova nego i njihova nemonolitnost (ritmičku jedinicu tvore najmanje dva sloga različite kvalitete), među nabrojenim se versifikacijskim sustavima uspostavljaju različite kombinacije – melodijsko-silabička versifikacija, kvantitativno-silabička, a za neke je jezike, npr. za ruski te donekle i za hrvatski, najvažnija akcenatsko-silabička versifikacija koja računa ne samo na određen broj slogova u stihu nego i na strogu uređenost naglašenih i nenaglašenih slogova. Kao što je rečeno, nije slog sam po sebi ritmička jedinica, nego on, zajedno s drugim slogom, čini minimalnu, to znači dvočlanu, ritmičku jedinicu – stopu. Pritom u silabičko-akcenatskome sustavu, koji uz *broj slogova* aktivira opoziciju *naglašeni slog – nenaglašeni slog*, imamo pet osnovnih stopa, od kojih su dvije dvosložne, a tri trosložne: trohej (´ - -), jamb (- ´ -), daktil (´ - -), amfibrah (- ´ -), spondej (- - ´). Već se na prvi pogled vidi da nabrojene stope odgovaraju dvosložnim i trosložnim riječima u jeziku. Stoga se može reći da se hrvatski jezik, u kojem prosječna govorna riječ sadrži 3,12 slogova, a prosječna jezična riječ 2,25 slogova⁵ (Škarić 1991: 318; *usp.* i Meštrović i sur. 2015: 17), dobro uklapa u gabarite „pjesničkoga jezika“. Indikativna je – s motrišta slogovne strukture – i frekventnost „govornih riječi“: najčešće su trosložne (31,5%), pa dvosložne (28,7%) i četverosložne (22,4%), a slijede ih manje zastupljene peterosložne (8,6%), jednosložne (4,9%) i šesterosložne riječi (2,9%). S tim u vezi Škarić kaže: „Kako je trosložna govorna riječ najčešća, a naglašeni je slog ili arza najčešće prvi slog, u našem je govoru najčešća ritmička stopa daktil i ne mnogo manje učestao trohej“ (Škarić 1991:319).⁶

Kada govorimo o dubinskoj ritmičkoj naravi jezika, ne treba smetnuti s uma da već i u samu slogu uočavamo određenu dinamiku, odnosno kontraste: silabem – asilabemi, samoglasnik – suglasnici, središte – rubovi, početak sloga – svršetak sloga, predjezgreni fonemi – zajejzgreni fonemi, pristup – odstup. Žarko Muljačić s pravom kaže da „ne smije doći do gomilanja vokala i konsonanata. Idealno bi bilo kad bismo imali naizmjence KVKVKVKV itd., ali se u praksi moramo zadovoljiti i manjim kontrastima. Govor je razgovjetniji i otporniji na buku ako u njemu ima više kontrasta“ (Muljačić 1972: 160).

Zaključujemo: slog treba shvatiti kao supstancijalnu (tvarnu) osnovicu ne samo stihovno-pjesničkoga ritma nego i jezičnoga (govornoga) ritma u cjelini. Pjesnički ritmovi samo iznose na svjetlo dana ono što se skriva u osnovama jezika kao duhovnostvaralacke

5 Pod „govornom riječju“ Škarić razumije „fonetsku riječ“, a pod „jezičnom riječju“ – riječ napisanu u tekstu (Škarić 1991: 317).

6 O jambu Škarić dodaje: „Po strogim pravilima o preskakivanju naglasaka jamb bi trebao biti isključen, ali se i on pojavljuje, istina rijetko (1,4%), jer ta pravila u jezičnoj stvarnosti nisu kruta“ (Škarić 1991: 319). Anapest pak, kad je o standardu riječ, ni u kojoj kombinaciji ne dolazi u obzir, jer pretpostavlja trosložne riječi s naglaskom na posljednjem slogu (što za dijalekte nije nikakav problem: *planinā, slobodā, sudbinā, tišinā*).

i komunikacijske ljudske moći. Stoga se za prozni jezik ljudske svakidašnje komunikacije može reći da je svojevrsna redukcija, pa i devijacija, u odnosu na punoću i prvotnost tzv. pjesničkoga jezika. A ne obrnuto, kako se to često misli.

Uz istraživanje fundamentalne uloge sloga u oblikovanju jezičnih ritmova zadaća je slogoslovlja da proučava i niz drugih važnih slogovnih funkcija i aspekata. U tome se sklopu osobito ističe odnos sloga prema glasovima (fonemima) od kojega se slažu različiti tipovi slogova.⁷ Ništa manje nije važan odnos sloga prema morfemima (i morfovima),⁸ status sloga (i morfema) u silobomorfemima koji, kao najveća subleksička jedinica, premošćuju jaz među slogom (i morfemom) s jedne strane i riječju s druge te otvaraju novu perspektivu za razumijevanje (rješavanje?) naglasne problematike u hrvatskome jeziku (*usp.* Užarević 2013). Već smo vidjeli da se riječ, kao osnovna jezična jedinica, može i mora shvatiti kao ritmička jedinica (stopa) složena od slogova različite kvalitete. U tome kontekstu valja upozoriti na niz „diferencijalnih obilježja“ sloga: *otvoreni – zatvoreni* (to obilježje pretpostavlja da su definirane granice sloga), *dugi – kratki, naglašeni – nenaglašeni, početni – središnji – dočetni, početak sloga – kraj sloga, jezgra (silabem) – rubovi (asilabemi), samoglasnik – suglasnici, zvonkost – šuštavost*. Usto postoje određena ograničenja u distribuciji slogova u riječi: „postoje inicijalni skupovi [i slogovi] koji ne mogu biti finalni i finalni koji ne mogu biti inicijalni“, a „svi inicijalni skupovi mogu biti medijalni, ali obratno nije uvijek moguće“ (Turk 1992: 71).

Posebno intrigantna istraživačka tema jest odnos fonema i pisma te sloga i pisma. Kao „drugi oblik postojanja jezika“ koji dopunjuje usmeni oblik jezika, pismo je također oblik „pohranjivanja zvukovnosti govora“ (Šajkević 2020: 73). Dva osnovna sustava pisma – ideografsko i fonetsko – svjedoče, baš kao i jezik u cjelini, da istodobno postoje dvije kvalitativno različite protege stvarnosti – pojmovno-duhovna i akustičko-materijalna. S jedne je strane dakle ideografija – zapis ideja (pojmovna), a s druge fonetsko pismo – zapis glasova, slogova, „govornih riječi“. Iz rečenoga je jasno da zapisivanje i razvrstavanje slogova nikada nije samo akustička (fonetska) stvar, nego mora računati i s morfologijom, etimologijom, pismovnom tradicijom... Ipak, pismom se, prema Škariću, „najčešće bilježi uglavnom samo fonemski sloj“ (Škarić 1991: 337). I mada je abeceda „fonološko pismo u kojem postoji izravna veza između slova i glasa, tj. fonema“ (Jelaska 2004: 100), i mada je izgovor predviđen za uho, a pisanje za oko (Jelaska 2004: 172), ipak nema dvojbe da izgovor utječe na pismo, ali i pismo na čitanje.⁹ Stoga se opravdanim čini razlikovanje „govornoga

7 „Slog je osnovna struktura na temelju koje se fonemi međusobno udružuju“ (Turk 1992: 31). S obzirom na fonemski sastav slogova Marija Turk navodi 16 tipova slogova, od kojih se u hrvatskome jeziku ostvaruje njih 14 (Turk 1992: 35).

8 Za ozbiljno proučavanje slogova i morfema odnosno morfova potrebno je osim slogovnika načiniti i morfovnik hrvatskoga jezika. Tek će se tada moći jasno vidjeti u čem su sličnosti, a u čem razlike tih dviju jezičnih jedinica koje imaju različitu narav i funkciju, ali se količinski i razinski smatraju veoma bliskima (*usp.* Škarić 1991: 327–328). U nekim je jezicima (vijetnamskome, većini kinesko-tibetskih jezika) slog jednak morfemu: „Svaka riječ (ili spoj riječi) ima onoliko slogova koliko i morfema“ (Šajkević: 47–48, 93).

9 Spikerica na Hrvatskome radiju Maja Crnobori Tretinjak jasno i razgovijetno izgovara [je.da.na.est.sa.ti], a ne [je.da.najst.sa.ti], kako (preporu)čaju gramatičari i kako inače govori narod. To znači da pismo itekako može utjecati na izgovaranje, pa ga i u slogovanju treba uzimati u obzir.

i pismovnoga dijeljenja na slogove“ (Jelaska 2004: 172). Tu do izražaja dolazi dubinski problem suodnosa vizualnoga i auditivnoga aspekta jezika – pisma i govora: slog se s jedne strane pojavljuje kao vizualno-grafijska jedinica, a druge – dominantne – strane kao izgovorno-auditivna jedinica

Praktičnu (i uobičajenu) definiciju sloga daje Marija Turk: „Slog čini samoglasnik, sam ili sa suglasnikom, jednim ili više njih“ (Turk 1992: 24). Pritom valja napomenuti da u hrvatskome osim samoglasnika ulogu silabema ili nositelja sloga vrši i *slogotvorno r (r)*, a u nekim ga slučajevima vrše i drugi sonanti – *l, lj, n*. To se međutim događa samo u posebnim položajima – kada se između tih sonanata i samoglasnika nađe još jedan suglasnik. No takva je situacija povezana isključivo s preuzimanjem stranih riječi u hrvatski jezik (/bi.ci.kl/, /nju.tn/, /ru.blj/).

Usto se razlikuje fonetski i fonološki slog. Fonetski se definira kao „maksimum sonorosti i minimum napora artikulacije između minimuma sonorosti i maksimuma napora“, a fonološki kao „samoglasnički fonem ili skup samoglasničkog i suglasničkih fonema, tj. jezični makrosegment koji se sastoji od pristupa, vrha i odstupa, odnosno kontrasta samoglasničkog i suglasničkog fonema“ (Turk 1992: 43). No granice im se preklapaju. „Slogu se, dakle, može pristupiti i kao jedinici govora [fonetski slog] i kao jedinici jezika [fonološki slog]“ (*ibid.*: 44).

Kad je riječ o broju različitih slogova u pojedinim jezicima, podaci se i pretpostavke prilično razlikuju. Već sam spominjao da hrvatskih slogova ima između 5 000 i 5 500, no analiza će pokazati koliko ih je „pravih“ i „produktivnih“, a koliko je stranih, neplodnih (pojedinačnih) ili „parazitskih“. U pekinškoj varijanti kineskoga ima malo više od 400 različitih slogova-morfema¹⁰ (Šajkević 2020: 48), ali ih u engleskome zato ima više od 20 000, a u ruskome nevjerojatnih (u usporedbi s hrvatskim) 50 000 (*ibid.*).¹¹

S aspekta metodologije dosad su se u istraživanju sloga (i fonologije općenito) iskristalizirale dvije škole – strukturalistički fonološki pristup (Muljačić, Junković, Škarić, Turk) i generativni pristup fonologiji (Jelaska, Mihaljević, Josipović Smojver, Volenec). Prva škola tretira slog kao ustrojstvo linearnoga slijeda (tj. kao pojavu u vremenu), a druga kao hijerarhičnu strukturu, tj. kao pojavu apstraktno-prostornu (*usp.* Meštrović i dr. 2015: 7).

2. SLOGOVANJE (RASTAVLJANJE RIJEČI NA SLOGOVE)

Da bi se izradio slogovnik, potrebno je, u skladu s jezičnom situacijom „na terenu“, formulirati pravila i algoritme koji će iz mase jezične građe izvući sve različite slogove što kao svojevrsne opeke građe palaču jezika. Kada se takvi algoritmi prilagode računalnoj tehnologiji, otvaraju se veoma bogate perspektive u proučavanju jezika općenito, a slogova

10 U kineskome tonovi nadoknađuju slogove: uz 400 slogova-morfema postoje i 4 tona: ravni, uzlazni, silazno-uzlazni, silazni (Šajkević 2020: 49).

11 Moram izraziti skepsu u pogledu iznesene količine različitih slogova u ruskome. Jest da se fonološki sustav ruskoga jezika prilično razlikuje od hrvatskoga, ali ta razlika nije tolika da bi broj slogova u jednome i drugome jeziku morao biti drastično različit. Bit će da rusko računalno jezikoslovlje još nije izradilo zadovoljavajući program (algoritam) s pomoću kojega bi se izdvojili i klasificirali ruski slogovi, tj. koji bi pomogao da se izradi „realan“ slogovnik ruskog jezika.

posebno.¹² Pritom valja računati na to da će se akustičko-fonetsko i funkcionalno-fonološko shvaćanje sloga u takvu poslu cijelo vrijeme preklapati.

U temelju potrage za načelima slogovne raščlambe riječi jest nastojanje da se izradi što preciznija i što funkcionalnija ljestvica sonornosti (zvonkosti, čujnosti) fonema određenoga jezika – u našem slučaju hrvatskoga. Mnogi su fonolozi – od Otta Jespersena (koji je razlikovao sedam stupnjeva zvonkosti) nadalje – izrađivali takve ljestvice (o tome v. Jelaska 2004: 131–147). U izradbi *Slogovnika hrvatskoga jezika* (koji će, nadamo se, uskoro biti spreman za tisak) uspješno je iskorištena ljestvica od 15 stupnjeva zvonkosti hrvatskih fonema, što ju je izradila Zrinka Jelaska.

težina	skupina	značenje
1.	p,t,k	bezvučni zapornici
2.	b,d,g	zvučni zapornici
3.	c,č,ć	bezvučni slivenici
4.	đ,dž	zvučni slivenici
5.	s,š,f,h	bezvučni tjesnačnici
6.	z,ž	zvučni tjesnačnici
7.	v,m	usneni približnik
8.	n,nj	nosnici
9.	l,lj	bočnici
10.	r	treptajnik
11.	j	prijelaznik
12.	i,u	visoki otvornici
13.	ije,je	jat
14.	e,o	srednji otvornici
15.	a	niski otvornici

Tablica 1. Ljestvica zvonkosti (Zrinka Jelaska)

Ja sam, oslanjajući se na ruske izvore, pošao od podjele fonema u četiri „jakosne“ skupine, počev od najniže. U prvoj su suglasnici najniže zvučnosti (bezvučni), u drugoj su zvučni suglasnici, u trećoj sonanti, a u četvrtoj – najvišoj – samoglasnici. Svaka skupina,

12 Već postoji „slogovni popis riječi“ (<http://langnet.uniri/pruducts.html>) i detaljna, statistička analiza slogova s različitih aspekata koju je 2015. godine načinila skupina jezikoslovkinja i računalnih stručnjakinja s Riječkoga sveučilišta. No ondje su načela slogovanja bila ponešto drukčija nego u zagrebačke skupine, pa se dakle razlikuju i sami slogovi (po gruboj procjeni u 30-ak% posto slučajeva). Zanimljivo je međutim da i ovdje i ondje broj različitih slogova ispada približno jednak: u njihovu korpusu RJEČNIK (Aničev *Rječnik hrvatskoga jezika*): 5 120, a u korpusu SOBiR (korpus paradigmatičkih oblika): 5 255 (Meštrović i sur. 2015: 18). Naš pak *Slogovnik* ima u ovoj fazi obrade 5 391 slog u svim pojavnica (Essert i sur. 2020: 4).

odnosno razina zvonkosti, ima također svoju unutarnju podjelu-ljestvicu. Strelice i brojke označuju smjer porasta zvonkosti:

bezvučni: 1.1. (p, t, k) → 1.2. (c, č, ć) → 1.3. (s, š, f, h)

zvučni: 2.1. (b, d, g) → 2.2. (-, dž, đ) → 2.3. (z, ž, -, -)

sonanti: 3.1. (v, m) → 3.2. (n, nj) → 3.3. (l, lj), → 3.4. (r) → 3.5. (j)

samoglasnici: 4.1. (ɾ) → 4.2. (i, u) → 4.3. (ě/jat) → 4.4. (e, o) → 4.5. (a)

Na dnu ljestvice nalazi se bezvučni suglasnik *p*, a na vrhu samoglasnik *a*.

Stupanj zvonkosti	Skupine fonema	Nazivi vrsta fonema
4.	(a) (e, o) (ě/jat) (i, u) (ɾ) (slogotvorno <i>r</i>)	Samoglasnici + ɾ
3.	(j) (r) (l, lj) (n, nj) (v, m)	Sonanti
2.	(z, ž, -, -) (-, dž, đ) (b, d, g)	Zvučni suglasnici
1.	(s, š, f, h) (c, č, ć) (p, t, k)	Bezvučni suglasnici

Tablica 2. Ljestvica zvonkosti (Josip Užarević)

Gornja je tablica u punoj sukladnosti s tablicom A.J. Šajkevića, koji je četiri razine zvonkosti odredio na osnovi udjela tona i šuma u pojedinim skupinama glasova:

Značenje obilježja	Naziv razreda	Primjeri
Čisti ton, bez šuma	Samoglasnici	[i], [a], [o]
Ton prevladava, ali ima i šuma	Zvonačnici	[l], [m], [w]
Šum prevladava, ali ima i tona	Zvučni šumnici	[b], [g], [z]
Čisti šum, bez tona	Bezvučni šumnici	[p], [k], [s]

Tablica 3. Razine zvonkosti (Šajkević 2020: 29-30)

Evo kako bi zorno, u skladu s navedenom ljestvicom zvonkosti, mogla biti prikazana podjela na slogove riječi *zgrabiti*:

	a	i	i
r			
z g	b		
			t

z g r a b i t i (numerički: 2234.24.14)

Kad bi se u gornjem primjeru odnosi među fonemima (slovima) prikazali grafikonom, izašla bi na vidjelo slika sloga ne kao „brda“ i ne kao „luka sonornosti“, nego kao ljestava prislomljenih na zid, tj. usmjerenih prema gore. I upravo je to, kako sam već isticao, tipičan (dominantan, najčešći) hrvatski slog. A granicom sloga može se (i treba) smatrati mjesto najviše zvonkosti, koje u načelu pripada samoglasnicima. Tu je veoma zanimljiv slučaj fonema *r* koji, vidjeli smo, može vršiti i ulogu običnoga suglasnika-sonanta, i ulogu silabema (nositelja sloga). Zato je on na ljestvici zvonkosti prikazan u dvjema kategorijama – i kao *slogotvorno r* (*r*) i kao „običan“ *sonant r*. Isto tako valja istaknuti da *r* ima sve kvalitete koje imaju i samoglasnici: može biti dug (dvomoran) i kratak (jednomoran), može primiti sve naglaske (uključujući dijalektni neoakut: *gřm, trń, cřn*); samo ne može biti nositelj posljednjega sloga u riječi (osim u rijetkim stranim riječima kao */ma.sa.kr/*), a veoma se rijetko u samoglasničkoj ulozi pojavljuje i na početku riječi: */r.đal, /rm.ba.til, /r.za.til*. Usto u pjevanju ne može uspješno konkurirati pravim samoglasnicima: prilikom rastezanja ne zvuči kao *srrrce*, nego kao *səəərce*...

Evo nekoliko instruktivnih pravila kojima Ivo Škarić određuje ponašanje suglasnika i suglasničkih skupina u prostoru između dvaju samoglasnika. Time su onda, dakako, dane i upute za povlačenje slogovnih granica unutar riječi. Pritom se podrazumijeva da jedan suglasnik između dvaju samoglasnika nije nikakav problem – granice slogova u takvu slučaju idu ovako: CV.CV.CV.CV. Problematičnije su situacije u kojima se između dvaju samoglasnika nađu dva, tri ili čak četiri suglasnika. (A maksimalno ih može biti pet: *disidEntstvO*.) Evo dakle Škarićevih uputa:

- „Ako se u međusamoglasničkom položaju nađu dva suglasnika od kojih je prvi na višoj ljestvici sonornosti a drugi na nižoj, u slogovanju se ta dva suglasnika obavezno rastavljaju i u normalnom vezanom govoru slogovna granica ide između njih“ (Škarić 1991: 336): */bor.ba/, /sanj.ke/, /bol.no/, /voj.ni/, /ov.ca/*.

- „Ako od dvaju suglasnika u međusamoglasničkom položaju drugi po redu stoji na višoj slogovnoj [sonornoj] stepenici, nesimetrični ih opći oblik našeg sloga oba vuče na početak idućeg sloga“ (*ibid.*): */po.sje.ti.ti/, /u.mro/, /po.vla.ka/*.

- „U međusamoglasničkom položaju dva suglasnika istog stupnja sonornosti i po izgovornim osobinama podjednako su spojiva i rastavljiva“, ali se „u slogovanju očituje stanovita prednost V-CCV pred VC-CV (1,3 : 1)“: */pa-tka/ i /u-mno/ češće nego /pat-ka/, /um-no/ (ibid.)*. Ovdje treba dodati da u prilog otvorenim slogovima idu i drugi argumenti: tradicija (jezična povijest) te postojanje suglasničkih kombinacija *tk* i *mn* na početku riječi: */tko/, /tka.ti/, /tki.vo/, /mno.go/, /mniti/*.

- Za tri suglasnika u međusamoglasničkome položaju „vrijede ista pravila kao za dvo-suglasničke skupine“. Ispitanici dvostruko češće sloguju VC-CCV nego V-CCCV, tj. češće /op.sta.ti/ nego /o.psta.ti/, češće /pot.kre.sa.ti/ nego /po.tkre.sa.ti/ (*ibid.*: 337).

Iz rečenoga se razabire da granica sloga u hrvatskome dolazi, kao pravilo, iza glasova najviše sonornosti (zvonkosti, zvučnosti). Tu imamo dva slučaja. Kada se između dvaju susjednih samoglasnika nađe jedan suglasnik – granica je uvijek iza samoglasnika ili slogotvornoga *r* (r): /ru.ka/, /že.na.ma/, /vr.sta/. U slučajevima kada se između dvaju samoglasnika nađu dva, tri ili četiri suglasnika imamo također dvije mogućnosti (u skladu s onim što je govorio Škarić). Kada dvo- ili trosuglasničke skupine tvore slijed usklađen s ljestvicom zvonkosti, one ulaze u isti slog zajedno sa samoglasnikom (ili sa slogotvornim *r*) iza sebe: /pri.snost/, /stra.na/, /se.stra/, /zgra.da/, /zdra.vlje/, /škva.dra/, /zbra.ja.ti/. Kada pak suglasničku skupinu predvodi suglasnik više zvonkosti (sonant ili zvučni suglasnik), a iza njega slijede suglasnici niže zvonkosti, granica sloga povlači se iza suglasnika više zvonkosti, a on sâm, taj suglasnik više zvonkosti, ulazi u prethodni slog kao „odstup“. To jest: taj se zvonkiji suglasnik – sonant ili zvučni suglasnik – priključuje prethodnomu slogu, dolazeći tako *iza* silabema toga sloga (u odstup), a ostali suglasnici idu u sljedeći (kao pristup): /stran.ka/, /ma.ke.don.ski/, /bo.go.molj.ka/, /stvar.nost/, /ov.čar/. Rekao bih da se tu zakon uzlazne zvonkosti ne narušava, nego postaje kompleksniji, prilagođeniji govornoj stvarnosti.

Glasovno organiziranje unutar sloga i među slogovima vodi se dakle ovim načelom: „manje zvonkim glasovima ne dopušta se da se nađu iza zvonkijih u pristupu sloga, a ispred njih u odstupu“ (Jelaska 2004: 162). Usto postoje i različita ograničenja međusuglasničkoga povezivanja. Tako „ograničenje usnenosti“ onemogućuje zatvorniku *p b m f v* da se nađe jedan uz drugi unutar sloga: nemogući su spojevi: *bf, fb, pf, pv, pm, fp, bv, bm, fv, mv, vm* (*ibid.*: 167). Isto tako „ograničenje zvučnosti onemogućuje zvučnim i bezvučnim šumnicima da se nađu u slogu jedan kraj drugoga, to znači *b d g z ž đ dž kraj p t k s š c č ć f h* (*ibid.*: 171). Problem granice nastaje i kada su glasovi jednako zvonki (*ibid.*: 171). „U slogovanju se obavezno rastavljaju dva susjedna prava zvonka suglasnika, dva polusamoglasnika ili dva samoglasnika jer slogovne stepenice mogu prihvatiti samo po jedan takav glasnik“ (Škarić 1991: 336): /da-o/, /ur-lik/, /gor-ljiv/. Čvrsto su razdvojive skupine: *fs, šs, ćc, šc* [?], *ćf, tp, db, nm, njm; ts, dz, tč, th* („i još poneke“); one se zato moraju se podijeliti u dva sloga: /of.sajd/, /naš.si/, /noć.ca/, /o.tac.će/, /ot.por/ [?], /od.bor/ [?], *fić.fi.rić* [?], /konj.mi/, /pod.zi.da.ti/ [?], /ot.če.pi.ti/, /ot.fr.ka.ti/ (*ibid.*: 337).

Na drugoj pak strani stoje „čvrsto povezane skupine“: *st, št, zd, žd; sp, šp, zb, žb; sk, šk, zg, žg* (*ibid.*).

Jerzy Kuryłowicz formulirao je sedam pravila za diobu na slogove, od kojih Muljačić (1972: 162) donosi četiri najvažnija: 1) jedan konsonant pred vokalom pripada uvijek idućem slogu, tj. konsonant između dva vokala ili između početka riječi i vokala pripada tomu vokalu; 2) konsonantska grupa kojom riječ može završiti može stajati i na kraju sloga, a grupa kojom riječ može početi može stajati i na početku sloga; 3) medijalni elementi kojima riječ ne može počinjati trebaju se podijeliti, npr. lat. *mit-to*, jer nema latinske riječi koja počinje geminatom; 4) grupa konsonant + likvid u sredini riječi pripada idućem slogu na osnovi pravila 2: *du-plex* jer postoji *placeo* (Muljačić 1972: 162).

U danome je kontekstu važno napomenuti da „podjela na slogove (silabacija) ne pozna je univerzalnih zakona“ (*ibid.*: 149).

Za slogovanje u hrvatskome ipak u dobroj mjeri vrijede najmanje dva uzajamno povezana opća pravila. Prvo je načelo uzlazne (narastajuće) zvonkosti, a drugo je načelo otvorenih slogova. Ovo drugo načelo može se izvesti iz prvoga, a zapravo je istovjetno načelu maksimalnoga pristupa koje sve asilabeme nastoji smjestiti ispred silabema, tj. u pristup sloga. Gore navedeno opće pravilo ne funkcionira u slučajevima kada se između dvaju susjednih samoglasnika (silabema) nađu četiri (ili čak pet) konsonanata (asilabema): /di.si.dent.stvo/, /stu.dent.stvo/. Ono isto tako ne vrijedi kada jedan za drugim slijede dva suglasnika kojima je „zabranjeno“ da budu zajedno: /po.čet.ci/, /po.red.ci/, /Hrvat.ska/, /fi-lo-zof-ski/, /papski/... Osobito su zanimljivi slučajevi poput riječi *umrtvljen* i *zabrtvljen*. Iako su posve legitimni (dopušteni) spojevi *tv*, *tlj*, *vlj*, ipak u kombinaciji *tvlj* (jedan bezvučni i dva sonanta) treba razdvojiti *t* od *vlj* kako bi se olakšala izgovorljivost: /u.mrt.vljen/, /za.brt.vljen/.

U sličnome pravcu kao da razmišlja i Veno Volenec: „Još je važnije [od načela maksimalnoga pristupa] načelo poretka sonornosti (engl. *sonority sequencing principle*), koje zahtijeva da sonornost raste od početka pristupa prema jezgri te pada od jezgre prema kraju odstupa. Dakle u hrvatskome će se segmenti [fonemi] maksimalno svrstavati u slogovne pristupe dok god time ne krše načelo poretka po sonornosti, kao što pokazuje raščlamba [san.skřt̩.ki]. Dubinski oblici koji krše načelo poretka po sonornosti ispravljaju se umećanjem segmenata kako bi površinski oblici bili u skladu s hrvatskim fonotaktičkim obrascem“. Samoglasnici se pritom, radi prilagodbe hrvatskomu slogovnomu sustavu, ubacuju samo u odstupe (a ne u pristupe) (Volenec 2020: 323–324).

Zvonimir Junković pak ističe da su „početni suglasnički skupovi – oni koji se ostvaruju ispred slogotvornog člana – mnogo raznovrsniji i bogatiji od završnih suglasničkih skupova – onih što se ostvaruju iza slogotvornog člana. To znači da je glavna obavijest sadržana u početnom dijelu sloga. Brojni jezici znaju samo otvorene slogove, tj. takve u kojima iza samoglasnika suglasnici nisu ostvarivi. Nisu poznati sustavi u kojima bi suglasnici bili ostvarivi samo na kraju sloga [zatvoreni slogovi]“ (Junković 1973: 40).

Spomenuta pravila ne vrijede za strukturiranje posljednjih slogova u riječima, kao ni za jednosložnice. Ti slučajevi zaslužuju posebnu analizu. Shvaćanje sloga kao „luka“ ili kao „brda“ vjerojatno je stvoreno upravo pod utjecajem struktura karakterističnih za posljednje slogove odnosno jednosložnice, gdje prevladavaju zatvoreni slogovi. (Tu ne treba zanemariti ni mogući utjecaj engleskoga jezika koji je prepun jednosložnica, kao ni nedvojbena utjecaj svjetske anglistike (lingvistike) koja je na taj jezik prirodno upućena.)

3. SLOGOVNIK

Glavna je zadaća slogovnika ne samo da dadne iscrpan popis slogova hrvatskoga jezika nego i da bude osnova za proučavanje *slogova kao sustava (odnosno jezičnoga podsustava)*. Jer: tek kada pred sobom ima sve (ili gotovo sve) slogove, istraživač može razmatrati slogovnu građu kao usustavljenu cjelinu.

Možda najvažniji rezultat takva cjelovita sagledavanja jest da slogovi veoma aktivno sudjeluju u izgradnji tzv. gramatičkih značenja u jezičnome sustavu. Tako npr. supostav-

ljanje slogova /va/, /ve/, /vi/, /vu/, /vo/, /vom/ pokazuje da oni čine slogovnu paradigmu povezanu sa svim jedninskim padežima imenica ženskoga roda koje su izgrađene na osnovi silabomorfema *-ava, -eva, -iva, -ova, -rva, -uva*: *trava, djeva, gljiva, sova, svekrva, pričuva*. Drukčije rečeno, slogovi u danome slučaju dosljedno i prepoznatljivo prate te na svoj način reflektiraju sklonidbu odgovarajućih imenica. Tako je i s mnogim drugim slogovima odnosno slogovnim paradigmama: /ba/ - /be/ - /bi/...; /ca/ - /ce/ - /ci/...; /ča/ - /če/ - /či/...; /da/ - /de/ - /di/...; /ga/ - /ge/ - /gi/... Usto se zapažaju ne samo veze među slogovima unutar neke paradigme nego i veze među slogovnim paradigmama, npr. /kra/ : /krav/ u primjerima kao /kra.va/ i /krav.ski/.

Na sličan način slog /čeg/ upućuje na genitiv jednine (glagolskih) pridjeva, /čem/ na instrumental i lokativ jednine, /čen/ kaže da su sve riječi koje taj slog nastanjuje glagolski pridjevi, /čak/ da je riječ o imenicama (i to samo u nominativu jednine), /čneš/ – 2. l. prezenta (*usp.* /čnem/ - 1. l. prezenta), /čnuh/ – aorist, /čnuv/ – glagolski pridjev prošli, /čac/ – nominativ jednine nekih imenica, /čan/ – samo imenice i pridjevi, /čih/ – aorist i genitiv množine nekih pridjeva, /čkaš/ – nominativ jednine imenica i 2. l. prezenta, /đaš/ – nominativ jednine imenica i 2. l. prezenta, /đoh/ - samo aorist, /đoj/ – samo dativ i lokativ jednine pridjeva itd. – do /žli/ (početni slog nekih imenica) i /žvu/ (samo akuzativ jednine nekih imenica). Sve skupa, prema gruboj procjeni, oko 500 takvih „gramatičkih“ slogova i slogovnih paradigmi, što je petina ili čak četvrtina svih slogova (ne računajući jednosložnice koje – kao riječi – nose vlastita leksička i gramatička značenja).

Usto će slogovnik omogućiti da se izdvoje, analiziraju i usporede slogovi-prefiksi (/na/, /u/, /za/, /ne/, /ni/, /i/, /sva/, /po/, /gdje/, /što/) i slogovi-nastavci (/ti/, /či/, /ga/, /mu/, /ji/, /la/, /le/, /li/, /o/). Prefiksalni i nastavčaki slogovi zapravo su morfemi ili, u svakome slučaju, morfoidi (morfemoidi) – prijelazno stanje od slogova prema morfemima i morfovima, i obrnuto.

Među slogovima-jednosložnicama naći ćemo sve vrste riječi: slogove-imenice (/slon/, /konj/, /zid/, /bol/), slogove-pridjeve (/crn/, /bijel/, /žut/, /dug/, /blag/), slogove-zamjenice (/ja/, /ti/, /on/, /mi/, /vi/, /taj/, /ta/, /to/, /tu/), slogove-brojeve (/dva/, /tri/, /pet/, /šest/), slogove-glagole (skraćene infinitive: /htjet/, /smjet/, /pit/, /bit/, imperative: /daj/, /poj/, /znaj/; nenaglašene oblike glagola biti i htjeti), slogove-priloge (/tu/, /gdje/), slogove-prijedloge (/u/, /na/, /pod/, /iz/, /do/, /za/), slogove-veznike (/i/, /pa/, /te/, /ni/, /a/, /no/, /da/, /jer/), slogove-usklike (/eh/, /ih/, /ah/, /oj/, /haj/, /fuj/, /oh/, /ah/), slogove-čestice (/bar/, /baš/, /čak/, /li/, /ma/, /zar/, /da/, /ne/).

U sklopu prikazivanja unutar-slogovnih i međuslogovnih relacija slogovnik će omogućiti i istraživanje međuslogovnih metamorfoza, kao što je npr. odnos slogova /ska/ i /snu/ u riječima *prskati* i *prsnuti*, tj. /pr.ska.ti/ i /pr.snu.ti/. Isto je s /mi/ i /ma/ te /ca/ i /knu/ u /mi.ca.ti/ i /ma.knu.ti/. U primjerima kao /sta.ø.ti/ i /sta.ja.ti/ imamo alternaciju nulti slog /ø/ : /ja/; slično je s /či/ : /knu/ u /sko.či.ti/ i /sko.knu.ti/.

Ako se od ukupna broja različitih hrvatskih slogova, kojih je, vidjeli smo, više od 5 000, oduzmu jednosložnice i slogovi koji se susreću samo u jednoj riječi odnosno u jednome obliku, dobivaju se najfrekventniji, najplodniji, pa i najautentičniji hrvatski slogovi – njih otprilike 2 500. Ta će se problematika moći precizno istražiti kada *Slogovnik* bude u cijelosti zgotovljen.

Dodatno će se na različitim korpusima izračunavati prosječna duljina riječi s motrišta njihove slogovne strukturiranosti. Vidjeli smo da su postojeći podaci različiti – od 2,5 slogova u Škarićevu istraživanju (Škarić 1991: 318) do 3,54 odnosno 3,92 sloga u istraživanju riječke skupine (Meštrović i sur. 2015: 16).

Slogovnik bi se također trebao pozabaviti podacima o apsolutnoj količini i frekventnosti riječi s različitim brojem slogova. Već je utvrđeno da su među najfrekventnijima riječi od dva do pet slogova, s tim da su riječi iz korpusa oblika (pojavnica) dulje zbog paradigmat- skih razloga (*ibid.*).

Veoma je zanimljiv podatak do kojega je u svojim izračunima došao Mario Essert. On je utvrdio da se „99% slogova „ispuca“ već do peteroslogovnih riječi, tj. u jedno-, dvo-, tro- i četveroslogovnm riječima pokriveni su svi hrvatski slogovi. To znači da višeslogovne riječi, npr. šestero- ili sedmeroslogovne u sebi nemaju niti jedan novi slog koji se nije pojavio u onima do 4 (uključno) sloga“ (Essert, pismo od 10. 5. 2020.).

Dosad su se slogovi istraživali na dvama korpusima – na korpusu rječnika hrvatskoga jezika i na korpusu oblika (pojavnica). Tim bi korpusima u budućnosti svakako trebalo do- dati korpus tekstova (knjiga, članaka) – po mogućnosti svega što je dosad na hrvatskome jeziku tiskano... Takav bi korpus osigurao najpotpuniji, pa i najrealniji, uvid u hrvatsku jezičnu baštinu te bi bio osnova za mnoga kapitalna istraživanja.

Računalna tehnologija omogućuje brz uvid u slogovnu građu, njezino razvrstavanje i svestranije sagledavanje. S pomoću računalnih programa automatski se vrši slogovanje te se dobivaju različiti popisi slogova načinjeni prema različitim kriterijima – abecedi, čestoti, vrstama (tipovima) i sl. Svaki od 5 391 sloga dobiva svoju „iskaznicu“ s podatkom o zastupljenosti u pojedinim vrstama riječi. Bit će dani zasebni popisi otvorenih i zatvorenih slogova (s analizom njihovih omjera), jednosložnica, slogova koji se susreću samo u jednoj pojavnici, a isto tako popisi početnih, središnjih i posljednjih slogova u riječima. Svi ti unu- tarslogovni i međuslogovni odnosi, kao i otkrivanje relacija prema drugim (izvanslogov- nim) jezičnim i govornim domenama, čine solidan temelj za daljnja proučavanja hrvatskoga slogovlja.

LITERATURA

- Bondarko, L.V., „Slog“, u: F.P. Filin (ur.) *Ruskij jazyk. Ėnciklopedija*, Izdatel'stvo „Sovetskaja ěnciklopedija“, Moskva, 1979., str. 311–312.
- Essert, Mario; Kurtović-Budja; Ivana, Jelaska, Zrinka; Molčanov, Suzana; Orešković, Marko; Užarević, Josip, *Slogovnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, 2020. (rukopis)
- Gvozdev, A.N., *Sovremennyj ruskij literaturnyj jazyk. Čast' I. Fonetika i morfologija*, Prosveščenie. Izdanie četvertoe, Moskva, 1973.
- Jelaska, Zrinka, *Fonološki opisi hrvatskoga jezika. Glasovi, slogovi, naglasci*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2004.
- Josipović Smojver, Višnja., *Suvremene fonološke teorije*, Ibis grafika, Zagreb, 2017.
- Junković, Zvonimir, „Struktura sloga. I. Fonološka vrijednost suglasnika v u književnom sustavu, u: *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, Vol 21, br. 1, Zagreb, 1973., str. 37–52.
- Mihaljević, Milan, *Generativna i leksička fonologija*, Školska knjiga, Zagreb, 1991.
- Mulić, Malik, *Istorijska fonetika ruskog jezika (Predavanja)*, Sarajevo: „Svjetlost“, OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. Pripremio za štampu Aleksandar Done, 1988.
- Marković, Ivan, *Hrvatska morfologija*, Disput, Zagreb, 2013.
- Meštrović, Ana; Martinčić-Ipšić, Sanda; Matešić, Mihaela, „Postupak automatskoga slogovanja temeljem načela najvećega pristupa i statistika slogova za hrvatski jezik“, u: *Govor*, Zagreb, br. 32, 2015., str. 3–34.
- Muljačić, Žarko, *Opća fonologija i fonologija suvremenoga talijanskog jezika*, Školska knjiga, Drugo i prošireno izdanje, Zagreb, 1972.
- Šajkević, Anatolij Janovič, *Uvod u lingvistiku*, Disput, Zagreb, 2020.
- Škarić, Ivo, *Povijesni pregled, oblici i glasovi hrvatskoga književnog jezika*, Hazu, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1991.
- Turk, Marija, *Fonologija hrvatskoga jezika (raspodjela fonema)*, ICR, Tiskara Varaždin, Rijeka, Varaždin, 1991.
- Užarević, Josip, „Posavski akut u glagolskome sustavu (Gundinački govor)“, u: *Šokačka rič 10. Slavonski dijalektolozi. Zbornik radova znanstvenoga skupa Slavonski dijalekt s međunarodnim sudjelovanjem*, Anica Bilić (ur.), Zajednica kulturno-umjetničkih djelatnosti Vukovarsko-srijemske županije, Vinkovci, 2013., str. 219–279.
- Volenc, Veno, *Generativna fonologija*, Ibis grafika, Zagreb, 2020.

О ХОРВАТСКОМ СЛОГЕ, СЛОГОРАЗДЕЛЕ И СОБРАНИИ СЛОНОВ (КРАТКОЕ ВВЕДЕНИЕ В СЛОГОВЕДЕНИЕ)

В статье рассматриваются проблемы хорватского слога в плане его внутренней структуры, типологии, а также в плане его соотношения с другими уровнями и единицами языка – фонемой, морфемой, словом. Особое внимание уделяется слогу как ритмическому фактору в языке и поэзии.

Ключевые слова: слог; ритм; слогораздел; собрание хорватских слогов